

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Wie wij zijn

Bespreking van

Frank Koerselman (2016). *Wie wij zijn — Tussen verstand en verlangen*. Amsterdam: Prometheus. ISBN 978 90 351 3699 1, 255 pp., € 19,95

MARIE NICOLINI

Wat draagt bij tot wie we *kunnen* zijn? Iet-wat onverwacht de slotgedachte van dit boek. Onverwacht, omdat de betekenis van het begrip identiteit de rode draad vormt van dit boek, vanaf het naoorlogse Westen tot op heden. De slotgedachte stemt de lezer tot denken: de idee dat identiteit misschien niet alleen wordt bepaald door wie we zijn (geweest), maar ook door waartoe we bereid zijn.

Maar even terug naar het begin van het boek. Vooreerst worden in de eerste twee hoofdstukken de begrippen behoefte, verschil en identiteit gedefinieerd. Koerselman ontvouwt nadien in de volgende twee hoofdstukken op systematische wijze wat de kern van de zaak is: de innerlijke en maatschappelijke economie van het verlangen. Ten slotte eindigt hij met een slothoofdstuk over de verhouding tussen identiteit en zingeving.

Het boek vertrekt van Ericksons drie basisbehoeften in de ontwikkeling van het kind: geborgenheid (*basic trust*), autonomie en de behoefte om zich van anderen te onderscheiden. Hoe we aan deze drie pijlers vormgeven, bepaalt onze identiteit als volwassen individu, maar ook als samenleving. Het fundamentele verschil tussen mensen, het eigen Zelf kunnen afbakenen, is namelijk een noodzakelijke voorwaarde voor onze identiteit. De ander mag bestaan,

maar moet niet over mijn eigen grenzen heenkomen: «la liberté de l'un s'arrête là ou commence celle d'autrui». Die bewuste grens die «vroeger» altijd vrij duidelijk was, en zo ook onze vijand: bekend en voorspelbaar. Waar onze moderne samenleving nu echter meer mee worstelt, is de *onbekende* vijand. «De ander niet kunnen of weten te *plaatsen*, letterlijk en figuurlijk», schrijft Koerselman.

Wat heeft dat met de economie van het verlangen te maken? Welnu, er heerst natuurlijk een spanningsveld tussen de angst voor het onbekende en het verlangen ernaar. Kijk bijvoorbeeld naar het massatoerisme, onze wens om overal naartoe te reizen, grenzeloos, weliswaar wanneer we zelf willen en kunnen. Of internet, de sociale media, die iedereen met elkaar in verbinding brengen, wederom zonder dat er grenzen zijn. De beschrijving van deze tegengestelde pool is natuurlijk niet nieuw. Reeds in 1972 schreven Deleuze en Guattari in *L'Anti-Oedipe* over het verlangen naar openheid, interactie, ontgrenzing enerzijds, en de ordening en begrenzing anderzijds. Het is een strijdigheid waar we steeds opnieuw tegenaan botsen.

Dus tot zover niets nieuws onder de zon. Of toch wel? De verdienste van Koerselman bestaat erin dat op heldere wijze een overzicht wordt geschetst van de evolutie van de samenleving, beschouwd vanuit een ontwikkelingstheoretisch perspectief. Met andere woorden, dat van een kind dat na de Tweede Wereldoorlog wordt geboren, groeit en zich ontwikkelt. Of dat kind ooit ook volwassen wordt, is nog de vraag (en of dit gelezen moet worden als de ontwikkeling van de babyboomers, laten we in het midden). Koerselman beschrijft het naoorlogse Europa, dat na de verwoesting een intense nood heeft aan geborgenheid. Vervolgens

het optimisme, de culturele en seksuele revolutie die ontstond zodra deze behoefte aan veiligheid en stabiliteit voldoende bevredigd was, lees: de adolescentaire fase. Maar nadien onvermijdelijk ook de angst en de vertwijfeling die deze vrijheid met zich meebracht, de prijs die de samenleving betaalde voor de verzuiling en de verwerping van het patriërchaat. Elke fase gaat dus gepaard met de uiting van een behoefte en verlangen, van veiligheid en *basic trust*, naar separatie en eigen keuzen, de zoektocht naar vrijheid en autonomie. Maar de prijs hiervoor is een gebrek aan orde en structuur, het zich moeten onderwerpen aan een nieuwe orde. Voorbeelden hiervan zijn de regels van de nieuwe gevestigde orde: het opgeven van eigen vrijheid ten voordele van de samenleving. Denk aan voorbeelden als het delen van persoonsgegevens, of de medicalisering als nieuwe normerende waarde.

Misschien zult u zich afvragen of dit boek ook rechtstreeks van belang is voor professionele hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg. Toch wel. Op een goed leesbare wijze worden verschillende themata aangehaald die te maken hebben met onze moderne identiteit. De invulling die we eraan geven zijn van onmiskenbaar belang voor ons vak. De morele betekenis van seksualiteit bijvoorbeeld. Hoe begeerte en lust gereguleerd werden (of worden) in traditionele samenlevingen, en hoe de seksuele onderdrukking opgeheven werd in de jaren zestig. Maar ook hoe twee decennia later het seksueel verlangen ontregeld raakte, en de angst en het wantrouwen dat dit met zich meebracht. Denk maar aan de aidsepidemie, of de ophef rond het seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk. U leest het goed, niet het misbruik was nieuw, maar de ophef erover. Koerselman analyseert hoe

themata als pedofilie of prostitutie een nieuwe — morele — betekenis kregen. Van ‘bijaak’ (pedofilie) of ‘noodzakelijk kwaad’ (prostitutie ter kanalisatie van mannelijke lust) naar respectievelijk misdaad en symbool van vrouwelijke onderdrukking. Maar ook de evolutie van de perceptie rond homoseksualiteit: van zonde, over ziekte naar ‘nieuwe toetssteen van politieke en morele correctheid’. Koerselman benadrukt dat deze herwaardering ook uiting is van een verlangen. Hoe deze zich verhoudt tot de structuur van onze samenleving, en de samenhang waarmee dit beschreven wordt, vormt de sterkte van dit boek.

Ten slotte raakt Koerselman kort aan het thema religie en haar verhouding tot het begrip autonomie. Hoe geven we invulling aan onze nood aan verbondenheid? Een rol die traditioneel door religie werd ingevuld en vervuld. ‘Kerstmis als oervoorstelling van het beschermde gezin’, zo luidt het. Of wederom, de tweestrijd tussen verbondenheid enerzijds en autonomie anderzijds. Maar ook de angst, eenzaamheid en vervreemding die gepaard gaan met onze eigen keuzen, met onze *condition humaine*. Het slot van dit boek krijgt daardoor een wat onverwachte wending. Na de uitgebreide beschouwing over het menselijk verlangen, en de invulling en beteugeling ervan, volgt een wat verrassend einde (sorry voor de *spoiler*), namelijk een pleidooi voor de herwaardering van een traditionele, wat ouderwets klinkende waarde: moed. Moed om te leven, om uit het leven te halen wat er uit te halen valt. Lees ook de moed om fouten te bekennen, als individu en als maatschappij? Koerselman gaat hier niet verder op in. Maar de lezer leest: de moed om tot introspectie te komen, om te strijden of om zich te herpakken. En dat zal iedere hulpverlener herkennen: de moed die nodig is in dit

vak, maar vooral ook de moed van degenen die wij trachten te helpen.

Nieuw licht op lange schaduwen van psychotrauma

Bespreking van

Marianne Leuzinger-Bohleber (2015). *Finding the body in the mind — Embodied memories, trauma and depression*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 209 7, 320 pp., £ 25.59

JOEY STAM

Het woord ›inspiratie‹ valt nogal eens in dit boek, en door de grote rijkdom aan gevalsbeschrijvingen, onderzoeksprojecten en bondige samenvattingen van onderzoeksgegevens is het eigenlijk moeilijk om geen inspiratie in dit boek te vinden. Professor Leuzinger-Bohleber, sinds kort emeritus directeur van het Sigmund-Freud-Instituut in Frankfurt, wil vooral een lans breken voor hoe kennis van de hedendaagse cognitieve en neurowetenschappen inspirerend kunnen zijn voor de psychoanalyse, en dan met name kennis van de *embodied cognitive science*. Binnen de cognitieve wetenschappen is er een stroming ontstaan die de computer- of pakhuismetafoor van gedachten en geheugen als achterhaald beschouwt, en deze functies in termen van neurale netwerken beziet. De repeterende interactie van het organisme met zijn omgeving heeft zijn vorm en beslag gekregen via de sensorisch-motorische paden: neuron vindt neuron. Wat niet bezet raakt, sterft af, en sporen die gelegd zijn, worden verstevigd, tot er een

duidelijke structuur ontstaan is, die intelligent reageert op nieuwe situaties. Er komt bij dit proces eigenlijk geen enkele sturing ›van boven‹ kijken, want het gaat om een soort neuronaal darwinisme. Op deze manier is geheugen veel meer een functie van het gehele organisme, een complex, dynamisch, hercategoriserend en interactief proces, dat dus altijd ›belichaamd‹ (*embodied*) is.

Waar liggen hier snijvlakken met de psychoanalyse? Zoals de titel al duidelijk maakt, gaat het hart van dit boek uit naar getraumatiseerde patiënten en hun stemmingsklachten. Het perspectief van *embodied memories* biedt professor Leuzinger een model hoe transgenerationeel psychotrauma doorgegeven kan worden, bijvoorbeeld hoe interacties met getraumatiseerde ouders, zoals ouders die kinderen waren in tijd van oorlog, depressogeen kunnen zijn. In zulke levensgeschiedenissen komen daar niet zelden nog eens acute psychotrauma bovenop. Eerdere generaties psychoanalytici werkten al uit dat men bij psychotrauma een inbreuk kan voelen op de eenheid van lichaam en geest, een intrusie. Allerlei minieme triggers in het dagelijkse leven kunnen dan tot aperte klachten en symptomen leiden. De auteur ziet het model van embodied memories hierbij aansluiten, want de neerslag van het psychotrauma is te bezien als een belichaamd patroon. In de uitgebreide casuïstiek maakt de auteur duidelijk hoe juist deze embodied memories gaan opvallen en bewerkbaar worden, dat er dus betekenis, *mind*, gevonden kan worden in wat zich als *body* lichamenlijk aandient. Als voorbeeld wordt minutieus beschreven hoe een overdonderende eerste contactname van een analysant wel degelijk later in de analyse de geleden familiegeschiedenis afspiegelde. Een ander